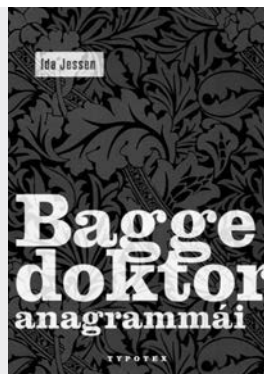
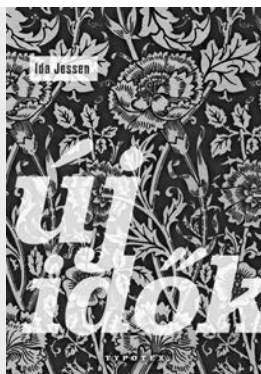

Ida Jessen
**Új idők,
 Bagge doktor
 anagrammái**

Fordította Soós Anita

Typotex Kiadó
 Budapest, 2019

Makkai T. Csilla

VALLOMÁSOK AZ ENYÉSZETRŐL

Különös kíváncsiság vezérli az olvasót, amikor egy külföldi szerző első magyarrá fordított kötetét lapozgatja. Problematikusnak mutatkozik a kontextualizálás, a viszonyítási pontok feltérképezése, abból a különbözőből adódóan, amely a két – jelen esetben a dán és a magyar – irodalmi hagyomány között felfedezhető. A távolság érzékeléséhez hozzájárul Ida Jessen írásmódjának kontemplatív stílusa is, mely nem ritkán lírai hangvételű. Jessent a titkos, a rejtett, a személyes kategóriája érdekli, melyek előhívására kézenfekvőnek mutatkozik a fiktív naplóbemjegyzések műfajának alkalmazása.

A kötet két különálló – de együttesen is értelmezhető – regényből áll: dán nyelven előbb a nagy sikerű *Új idők* (*En nyt tid*, Koppenhága, 2015) című naplóregény jelent meg, a *Bagge doktor anagrammái* (*Doktor Bagges anagrammer*, Koppenhága, 2017) című, személyes feljegyzések formájában megírt regény két évvel később látott napvilágot. A művek magyar kiadása a tükörregény mintáját követi, tehát egyazon kötetben közli a két szöveget, férj és feleség feljegyzéseit. Kiváló kiadói döntésnek tartom a két textus egyetlen kötetbe szerkesztett megjelenítését, hisz ily módon a szövegek párbeszédbe léphetnek egymással, a nézőpontok pedig hatásos módon tudják értelmezni egymást.

A könyv szerkesztése megengedi az olvasónak, hogy maga döntse el, melyik történettel indít, hiszen voltaképpen a két regény egymástól füg-

getlenül is megállja a helyét. Egymás mellé helyezve viszont megváltozik a szövegek működésmódja: miután ráhangolódunk az egyik elbeszélői nézőpontra, a második megszólaló elkezdí fölülírni azt, hatással lesz az addig szerzett benyomásokra. Így ismerjük meg a thyregodi tanítónő és a körzeti orvos hosszú, ám boldogtalan házasságának epizódjait.

A múlt század első évtizedeit megörökítő feljegyzések emberi sorsokról beszélnek, miközben a dán falu társadalmi berendezkedésének is hiteles képét közvetítik. A szereplők visszaemlékezései őrzik az életet gyökeresen megváltoztató technikai forradalmakat – a lovas kocsiról autóra való átállást –, vagy az emberi testtel szemben támasztott elvárások megváltozását, miután egyre nagyobb hangsúlyt kapott a higiénia. Egy változásban lévő, egyre inkább kiépülő térség progresszívnek mondható időszakáról van szó: először kerül a vidékre körzeti orvos, új iskola épül, és a fiatal tanítónő alternatívát mutat a pedagógiai módszerek megváltoztatására. A két regény viszont annak is példája, ahogy mindezzel ellentétesen a környékre jellemző pusztaság rátelepszik ket-tejük kapcsolatára, egyre sivárabbá, fagyosabbá téve a viszonyukat: „Megfogtam a jéghideg kezét és rövid idő alatt az enyém is teljesen kihűlt” (*Új idők*, 10) – mintha ez a mozdulat, a testrészek egymásra hatása jelképezné a szereplők életének alakulását.

A két szöveg írásmódja markánsan elkülönül egymástól, ehhez hozzájárul az írást kiváltó okok különbözősége is. Az orvosnak, Vigand-nak van némi gyakorlata benne (megtudjuk, hogy számos megjelent és félbehagyott orvosi tárgyú tanulmánya, előadása van), és az íróasztalán heverő lapokra írt feljegyzései is felkérésre születnek egy könyv-be, amely a körzeti orvosok mindennapjait hivatott bemutatni. A férfi viszont csak a kész mű piszkozataként tekint feljegyzéseire, amelyekben röviden beszámol napjairól, majd egyre nagyobb teret enged emlékei-nek, sorsa értelmezésének és egy-egy anagramma írásának is. Tehát az ő esetében az írás célja a tudósítás, az adatgyűjtés a később elkészülő műhöz, viszont – mintha nem sikerülne kordában tartania a tollat – a feljegyzések stílusa naplószerűvé válik, Bagge doktor hosszasan taglalja gondolatait, gyerekkori emlékeit, majd mintegy önmagát emlékeztetve az írás eredeti céljára, visszatér a kiindulópont-hoz. Szinte a legelső oldaltól kezdve alkalmazza az önmegszólítást, mely jellemző a napló műfajára: „Jó fiú, máris írtál két oldalt” (*Bagge doktor anagrammái*, 7). Stílusa azonban megváltozik, amikor megtudja, hogy halálos beteg – soraiból eltűnik a humor, saját betegsége (és halála) is elvégzendő feladattá válik számára.

A női megszólaló, Lilly, rendkívüli érzékenységgel szemléli a körülötte lévő világot: személyesen, beleérzően számol be az időviszonyokról, a természetről, mint ahogyan a környezetében élő embereknek is emléket állít naplójában. Az ő szövege eredetileg is naplónak indult, ám az első oldalon olvasható három bejegyzés szemléletesen ábrázolja életének alakulását és írásának célját is:

„1904. január 3.

Úton vagyok. Mindent összepakoltam. Még arra sincs időm, hogy írjak most. Majd később folytatom.

1905. január 19.

Tegnap megérkezett –

1927. október 8., Tyregod

Az utóbbi napokban olyan nagy volt a jövés-menés és a rakodás a házban, hogy kedvem támadt megnézni, nem találok-e én is valami érdekeset, amit eltehetnék. [...] Egy régi patronosdoboz mélyén ezt a naplót találtam. Nem emlékeztem rá” (*Új idők*, 5).

Lilly „találja” magának a feladatot, hogy naplót vezessen a magányosan töltött estéken. Egyfajta szükségszerűség számára az írás, a gondolatok rendszerezése, titkos barátja, a petróleumlámpa fénye mellett. Szövegeinek őszintesége abban érhető tetten, hogy feljegyzései gyakran változó hangulatáról árulkodnak. Miután pedig meghal a férje, a gyász feldolgozásának a terepe lesz számára az írás. A legtöbbször kimértnek, komolynak mutatkozó nő soraiból olykor kicsattan a harag: „Vigand, ha tudnád, hogy itt járkálok a szép új házamban, és hangosan mondogatom: te szemét disznó. Vajon mit mondanál?

A válasz nem várat magára: »Őszintén szólva, nem érdekel«” (*Új idők*, 159).

Vigand odahallott válasza arról a rideg férfiről árulkodik, aki Lilly emlékezetében él. *A Bagge doktor anagrammáiból* viszont egy elkötelezett, céltudatos, sajátos humorú alakot ismerünk meg. A két regény együttes olvasása hozzájárul ahhoz, hogy árnyaltabb, komplexebb képet kapjunk a szereplőkről, ugyanakkor felmerül a kérdés: nem éppen a házastársi tekintet tette még inkább rideggé Vigandot, és még inkább csalódottá és szomorúvá Lillyt?

Vigand szerint: „A feleségem rendkívül tehetséges, és kitűnő képességeit pókhálózásra használja” (*Bagge doktor anagrammái*, 9), de ezt

a gondolatát nem mondja el Lillynek, hiszen a nő biztosan megsértődne, ha hallaná. A párhuzamosan futó szövegek azt is jól tükrözik, hogy a két szereplő mennyire eltávolodott egymástól, mintha a kinti hideg az évek során beszűrődne a nappalijukba, a hálószobájukba, és körülötük konzerválódna. Kapcsolatukban a kommunikáció kudarcba fulladó formáit láthatjuk, a szavak megfagynak, és nem jön el a tavasz, az újjáéledés időszaka. A naplók, feljegyzések annak is a nyomai, hogy a szereplők párhuzamos módon – Vigand a halála előtt, Lilly a férje elvesztését követően –, de egyaránt leszámolnak egymással. Amit nem mondtak ki, az papírra kerül. „Csak a hallgatás egyforma”¹ – olvashatjuk Tompa Andrea regényében. Jessen kötetében az elhallgatás egyik legkegyetlenebb formájával találkozunk, amikor Vigand eltitkolja betegségét. „Ez az egész sokkal hamarabb következett be, mint gondoltuk. Sosem beszéltünk róla. Keveset beszéltünk egymással. Így éltünk. És így halunk meg” (*Új idők*, 25). Lilly beletörődést sugalló mondatai mögött ott rejtőzik a hiányérzet, de a számvetésre kész hangnem tárgyilagossága is. Jessen karakterei éppen azért válnak annyira végtelenül valóságossá, mert kettős érzést váltanak ki az olvasóból: életre keltik az empátiát, megmutatják komplexitásukat, a másik nézőpontjába helyezkedve viszont úgy tűnik, bosszantóan viselkednek.

Beszédes a Lilly első és harmadik naplóbejegyzése között tátongó 23 év, házasságuk időszaka. Mintha a korábban feljegyzett sorok annak lennének a lenyomatai, hogy a nőnek voltak tervei, szeretett volna másra is időt fordítani, de időközben a feleségszerepnek való megfelelés került az élete középpontjába. Arról nem tudunk meg semmit, hogy miért hagyott fel a tanítással, de az olvasó e tekintetben is hasonló okokra gyanakodhat. A rá helyezett teher és elvárásrendszer viszont nem a férjétől érkezik, hanem sokkal inkább a társadalom felől, Lilly pedig megfelel minden elvárásnak, és a fojtogató környezetéből való kitörést csakis egy újabb szerelmi kapcsolat jelentheti számára. Míg a helybéli asszonyok így vélekednek: „Ilyen idős létére? Hát mégsem ismerem?” (*Új idők*, 179), Lilly úgy dönt, szembehelyezkedik a társadalom periferiájára szorult, szomorú özvegyek társaságával. Újabb kapcsolata viszont ismét lemondásokkal indul: elköltözik, elmaradoznak a naplóbejegyzések.

A regények elsődleges erejét a két nézőpont összejátszása adja: a két nagyon különböző habitusú és szemléletű karakteré. Viszont a szövegek

1 TOMPA Andrea, *Omerta. Hallgatások könyve*, Jelenkor, Budapest, 2017, 128.

saját kifejezésmódja is hiteles, ezért izgalmas olvasói élményt kínálhat a külön olvasás is. Bár a naplóbejegyzések egy idő után vontatottá válhatnak, az író figyel arra, hogy ne legyen terjengős, ne váljon túlírttá a szöveg. Ez abban is tetten érhető, hogy tehetséggel adagolja az információkat – az elhallgatások, a szöveg elliptikussága pedig fenntartja az olvasói érdeklődést. Mindkét írásmód megkívánja az elmélyülést, hiszen Jessen gyakran elhomályosít tényeket, olykor csak részlegesen elhangzott információkkal dolgozik, melyek bár kérdőjeleket hagynak maguk után, annak érzékelését is felerősítik, hogy bizonyos részletek csak a „naplóíró” tudásszintjére tartoznak, ezért nem válhatnak teljes mértékben hozzáférhetővé a szöveget olvasó kívülálló számára.

Ezzel ellentétben, Bagge doktor egyre erőteljesebben vallomásossá váló szövegében olyan régóta őrzött titkokat vet papírra, amelyek jó részt megválaszolják a kapcsolatuk legfőbb kérdését: hogyan jutottak ide?

„Miért nem szerettem? Azért, mert boldogtalanná tettem. [...]

Lilly és Vigand

Négy dilis vall

De egymáshoz csiszolódtunk.” (*Bagge doktor anagrammái*, 129)

Az olvasó pedig beavatott tettetársként, a torkában gombócként hordja tovább a feszültséget, egy rossz időben, rossz helyen megkötött házasság lezárási kísérleteinek történetét.